

Zonder verhaal bestaat er geen zinvolle
werkelijkheid

Een persoonlijke reflectie van een schrijfster
op haar roman 'Kindengel'

Moord uit liefde, kopte de *NRC* op pagina 3 ergens begin 2003. Een Franse moeder had haar volwassen zoon op zijn verzoek om het leven gebracht. Hij was er zelf niet toe in staat omdat hij sinds een auto-ongeluk vanaf zijn nek verlamd was. De vrouw werd beschuldigd van moord. Al zittend aan mijn keukentafel liet ik dit waanzinnige drama tot me doordringen. Ik vroeg me af of moord wel het juiste woord was voor deze daad. Was er niet een ander woord dat betekenis kon geven aan de liefdesdaad die deze moeder had verricht? Had zij haar zoon niet de dood geschonken in plaats hem van het leven beroofd te hebben? Ik besloot op onderzoek uit te gaan. Te onderzoeken hoe de dood kan samenhangen met de liefde. Dus niet de angst voor de dood door het leven eindeloos trachten te verlenen, nee de liefde voor de dood. De ultieme liefde voor de dood leek mij te schuilen in de dood van de meest nabije ander, namelijk die van je kind. Om de dood in zijn extreemste vorm dicht naar het leven te halen koos ik voor een dood die door de ouders zelf wordt verkozen, een dood uit liefde.

En zo ontstond *Kindengel*. Een verhaal van Mark en Sara die het leven van hun ernstig zieke pasgeboren dochtertje Deidre zelf beëindigen en van de rechter Karen die daarover een oordeel moet vellen.

In Nederland zijn we relatief ver wanneer het gaat om euthanasievraagstukken. Meestal discussiëren we over wilsbekwame mensen en vanuit een medisch standpunt. Maar wie beslist over een kind wanneer het uitzichtloos en ondraaglijk lijdt? De artsen, de ouders, de wet? En is het mogelijk om over een dergelijk leven te beslissen? In mijn roman laat ik de ouders deze keuze maken. Een keuze die je als ouder in juridische zin niet mag en kan maken. In de Nederlandse wet is het zo geregeld dat artsen – dit in tegenstelling tot de behandeling van volwassenen die, mits wilsbekwaam, altijd een medische ingreep mogen en kunnen weigeren – beslissen over de medische behandeling van kinderen. Mocht je als ouder een medische behandeling niet meer zinvol vinden, dan heb je weliswaar een stem, maar het is de arts die de beslissing neemt. Ben je het niet eens met de beslissing van de arts, dan kun je uit je ouderlijke macht ontzet worden. Gelukkig komt het niet vaak voor, maar er zijn gevallen bekend waarin ouders graag de behandeling van hun kind wilden beëindigen maar artsen hieraan hun medewerking niet wilden of om gewetensbezwaren niet konden verlenen. Juist ook omdat actieve beëindiging van het leven van kinderen voor de wet moord is en artsen hiervoor strafrechtelijk vervolgd kunnen worden.

In *Kindengel* ben ik op zoek gegaan naar een taal, naar woorden die het voor de lezer inzichtelijk maken dat Mark en Sara besluiten om *zelf* het leven van hun dochtertje te beëindigen. Maar iets voorstelbaar vinden is van een andere orde dan erover oordelen. Het is voor sommigen misschien voorstelbaar maar volgens de letter van de wet is het moord. Daarom heb ik ook het perspectief van de rechter in de roman verwerkt. Ik heb diverse rechtszaken bijgewoond om te ondervinden hoe een rechter rechtspreekt. Het fascineerde me hoe iemand met allerlei attributen als een toga onze wet vertegenwoordigt maar tegelijkertijd een vlek op zijn of haar schoen heeft of een pluk

haar rechtop heeft staan. Die frictie boeit me. Rechters zijn geschoold om te oordelen, maar wat gebeurt er als de verdachten dicht bij hun eigen belevingswereld staan? Kunnen ze dan de nodige afstand behouden? In mijn roman speel ik met deze gedachten, ik laat de rechter van haar kansel afkomen en in de werkelijkheid van de daad treden. Ik laat haar zoeken naar rechtvaardigheid, niet in de wettekst, niet in haar dossiers, maar in de mens die zij tegenover zich gesteld ziet.

Vooralsnog zijn de reacties op *Kindengel* zeer uiteenlopend. Sommigen menen dat de roman geen kwestie aansnijdt, iedere ouder moet daarover toch zelf kunnen beslissen, weer anderen vinden dat het de roman ontbreekt aan hoop, aan de menselijke hoop op een beter leven, ook voor Deidre. Het verschil in reacties op de roman heeft vooral te maken met het perspectief waarmee de lezer naar het leven en de dood kijkt. Niet alleen een gelovig perspectief maar ook de ervaringen die lezers zelf met het leven en de dood kennen, bepalen of zij sympathie voor Mark en Sara kunnen opbrengen. En of zij de rechter Karen kunnen volgen wanneer zij instapt in de auto van Mark. Sommige recensenten vonden dit laatste volstrekt ongeloofwaardig, terwijl rechters die vóór publicatie mijn manuscript lazen – juist om de geloofwaardigheid ervan te beoordelen – dit wél geloofwaardig en invoelbaar vonden. Ouders die zelf een kind hebben verloren spreken met name over de moed die ervoor nodig is de dood toe te laten en het leven van je kind te beëindigen.

Hoe groot de hoop op herstel en dus ook deze moed moet zijn, heb ik zelf enigszins kunnen ervaren in mijn persoonlijke leven. Zes weken na publicatie van mijn roman *Kindengel*, in oktober 2007, werd mijn jongste dochter van anderhalf jaar oud opgenomen in het ziekenhuis. Ze had hoge koorts, liep niet en braakte voortdurend. Pas na zeven weken en vele onderzoeken kon bij haar systemische jeugd-

reuma worden vastgesteld. Een auto-immuunziekte waarbij zowel de gewrichten en de huid als organen ontstoken raken. Een ziekte die in vijftig procent van de gevallen geneest en in andere gevallen langdurig aanhoudt en ernstige vormen kan aannemen. Gelukkig gaat het nu goed met haar. En het gaat zo goed dankzij de voortschrijdende medische inzichten en kennis. Nog maar zo'n vijftig jaar geleden was er voor kinderen die lijden aan deze ziekte geen geschikte medicatie. Misschien zou ik als ouder dan ook tot de beslissing zijn gekomen dat het langer rekken van haar leven te pijnlijk zou zijn. Het dilemma dat ik zelf had blootgelegd in de roman kwam pijnlijk en scherp terug in mijn eigen leven.

En dat was verwarrend. Want daar waar ik me eerst als schrijver had getracht in te leven in de gevoelens van ouders met een doodziek kind, vond ik nu mezelf zittend naast mijn eigen ernstig zieke kind. Hoewel ik me als schrijver naar eer en geweten had getracht in te beelden hoe een ouder zich moet voelen als zijn kind doodziek is, moest ik tijdens het ziekbed van mijn dochter toegeven dat ik de groteske angst voor het onbekende vreemde, namelijk de dood, die zich van je meester maakt, had onderschat. Er waren dagen dat ik alleen maar uit angst bestond. Alsof de angst bezit van mij nam en het onmogelijk was om zelf beslissingen te nemen over mijn handelen. Ik realiseerde mij dat het in *Kindengel* nauwelijks gaat over de angst voor de dood. Die werkelijkheid had ik als schrijver niet beschreven. En dat leek mij geheel onterecht. Ik heb me dan ook lang afgevraagd of het terecht was dat ik een roman over de dood van een kind schreef, en in dit geval een zelf toegebrachte dood, zonder dat ik zelf had ervaren hoe indringend een mogelijk verlies van je eigen kind kan zijn. Mocht ik mijzelf de dood toeëigenen? Mocht ik als romanschrijver eigenlijk wel betekenis verlenen aan de dood van een kind?

Mijn gedachten hierover werden aangescherpt door een interview in *De Groene Amsterdammer* van 13 juni 2008 met de Franse schrijfster Marie Darrieussecq. Darrieussecq schreef de roman *Tom est Mort* over een moeder die tien jaar geleden haar vierenhalf jaar oude zoontje verloor en daarna in een ‘ravijn van rouw’ terecht kwam. De roman begint bij de dag dat de moeder voor het eerst even niet aan Tom heeft gedacht. Darrieussecq werd door collega schrijfster Camille Laurens zeer fel bekritiseerd. Laurens, die zelf de roman *Philippe* over het verlies van haar eigen zoontje had geschreven, vond dat Darrieussecq niet over het verlies van een kind mocht schrijven. Dat kan volgens haar alleen als je het zelf hebt meegemaakt, ofwel: het lijden moet geleefd zijn om geschreven te kunnen worden. Ze beschuldigde Darrieussecq zelfs van ‘psychisch plagiaat’ en ‘piraterij’. Darrieussecqs verweer luidde dat Laurens eigenlijk een aanval deed op de literatuur. Literatuur mag zich overal op baseren. Ze berust op de kwaliteit van het schrijven, op de juiste zinnen, op woorden, ritme, muzikaliteit, noodzakelijkheid, aldus Darrieussecq. Het gaat er juist om een beroep te doen op de kracht van de verbeelding. Darrieussecq herlas *De republiek* (of: de *Staat*) van Plato om zichzelf te troosten. Het is namelijk Plato die Homerus al verwijt dat hij niet in de eerste persoon over de oorlog kon en mocht schrijven.¹ Darrieussecq kreeg ook bijval uit literaire hoek: in het rijk van de roman geldt de vrijheid van de verbeelding.

Zelf ben ik de mening toegedaan van Darrieussecq. Toch kan ik mij de kritiek van Laurens inleven. Na mijn eigen ervaring met het ziekbed van mijn kind moet ik inderdaad vaststellen dat de wereld van de ervaring en de wereld van de verbeelding niet gelijk opgaan. De wereld van de ervaring zuigt je als mens op in het hier en nu en stelt je niet in staat afstand te nemen. Het handelen dient in het moment zelf te gebeuren. Er is nauwelijks tijd voor reflectie en je wordt eenvoudigweg meegesleurd in de opeenvolging van

gebeurtenissen waar je geen greep op hebt. Ik vermoed dan ook dat de afstand tussen fictie en doorleefde werkelijkheid zo groot is dat geen enkele roman recht doet aan je eigen angst, pijn, verdriet en allerlei andere intense gevoelens die je als mens in het leven kunnen overkomen. Daar zijn woorden, hoe mooi ook, soms simpelweg niet toereikend voor. En daar is de menselijke ervaring in al haar diversiteit ook te verschillend voor. Iedereen beleeft zijn eigen angsten op zijn eigen unieke wijze.

Maar wil dat zeggen dat we als schrijvers dan moeten zwijgen, zwijgen over de dood? Mogen we niet spreken over de dood, de dood van onszelf, de dood van een geliefde, ook al is dat niet aan ons gebeurd? Nee, dat wil dit volgens mij niet zeggen. Het is de literatuur niet te doen om een getrouwe weergave van de werkelijkheid. Het gaat de literatuur er juist om die werkelijkheid te ontstijgen, het gaat om een verbeelding van de werkelijkheid. En die verbeelding is van belang om de wereld om ons heen betekenis te geven. Daarnaast denk ik dat we ons de gefingeerde roman meer kunnen toeëigenen dan een autobiografische. Het autobiografische verhaal blijft immers altijd van degene die het vertelde verhaal doorleefde, het verhaal is van hem of haar, de pijn is van de schrijver. Het wordt niet van de lezer. Het verhaal gebaseerd op de verbeelding geeft de lezer als het ware meer ruimte om het verhaal in zichzelf tot leven te roepen, er zijn verhalen van te maken. Of met andere woorden: de lezer kan het verhaal zichzelf toeëigenen. Hij zou mogelijkerwijs een dergelijk personage kunnen zijn. Immers, het personage dat beschreven wordt bestaat niet in de 'echte wereld' en dus behoort het tot de mogelijkheid dat hij, de lezer, het zou kunnen zijn of worden. Zo komt literaire fictie als het ware dicht bij de ziel van de mens. Literatuur gebruikt de schoonheid van de taal, de taal als instrument om andere werelden op te roepen zodat we vanuit die andere wereld met een ander inzicht, een ander perspectief weer naar onze eigen wereld kunnen kijken en

als het ware onze eigen ervaringen opnieuw van betekenis kunnen voorzien.

Een tekst is dus nooit een statisch geheel. Teksten veranderen door de ogen waarmee ze gelezen worden. Hoe teksten kunnen veranderen ervoer ik zelf toen ik mijn eigen roman na de ziekenhuisopname van mijn dochter herlas. Ik werd verrast door mijn eigen verhaal. Ik ontdekte betekenissen waarvan ik me niet bewust was dat ze erin aanwezig waren. Zoals de beschrijving van de liefde bijvoorbeeld. Niet alleen de liefde voor elkaar maar ook voor het eenvoudige leven. Zelf ervoer ik tijdens het ziekbed van mijn dochter dat juist de eenvoudigste zaken zoals het koken van een maaltijd, het doen van de afwas of het dweilen van de vloer je tot rust kunnen brengen. De gewone zaken van het leven keren terug, iedere dag weer, wat er ook gebeurt. In die routine die het leven in zichzelf aanbiedt, is het hoe bizar het ook klinkt mogelijk om troost te vinden. Het is het enige dat er nog is, in een wereld van chaos. En zo gaf ik tot mijn grote verbazing als lezer van mijn eigen roman opeens een geheel andere betekenis aan het fragment waarin Sara tot de de stuitende ontdekking komt dat Mark de afwas heeft gedaan. Niet hij, maar zij deed altijd de afwas! Tijdens het schrijven leek het mij meer een daad van liefde van Mark en vond Sara dat niet terecht, maar ik realiseerde me toen niet dat met het simpel ontnemen van de afwas hij haar veel meer ontnam. Hij ontnam haar, zonder dat hij het wist, het enige houvast dat ze nog had, het enige dat haar nog vasthield in de wereld van alledag. Als hij haar dat ontnomen heeft, rest haar dan ook niets anders dan te gaan, dan daadwerkelijk haar leven dat ooit zo gewoon was, achter te laten en zich te begeven in de wereld van haar hoofd. En dat doet ze dan ook. Ze stapt haar huis uit en loopt naar zee. En dat kon ik nu na mijn eigen doorleefde ervaring eigenlijk pas zien en ook volledig begrijpen. Het gaf mij troost te lezen dat ook bij Sara de hang naar die misschien op het eerste oog volstrekt onbenullige zaken zo

belangrijk kan zijn voor je zelfbehoud. En dat was een vreemde gewaarwording voor iemand die meende haar roman te kennen.

Ik realiseerde mij dat het zo wellicht met iedere lezer gaat die aan een roman begint. Op zoek naar iets, naar een verhaal, nog niet precies wetend wat, maar je weet na lezing wel of je het hebt gevonden of niet. En hetgeen je zoekt is geheel afhankelijk van het referentiekader van waaruit je vertrekt; de kennis, de herinneringen, de ervaringen, het geluk, de pijn, de belevenissen en de gedachten die je als mens met je meedraagt.

In de filosofie en ethiek wordt het lezen van literatuur, Martha Nussbaum schrijft hier bijvoorbeeld veel over, gezien als een oefening op het droge. Je wordt als lezer als het ware meegezogen in een verhaal maar blijft tegelijkertijd op afstand. Op deze wijze is het mogelijk om te reflecteren op het verhaal en je af te vragen wat je zelf zou doen in een dergelijke situatie. En zo zou literatuur een bijdrage kunnen leveren aan je eigen morele oordeelsvorming. Zelf heb ik mij hieromtrent enkele vragen gesteld. Heeft het schrijven van de roman mij op welke wijze dan ook voorbereid op hetgeen mij overkwam? Hielp het mij als handelend mens om op sommige momenten doordacht beslissingen te nemen? Eerlijk gezegd weet ik dat niet. Ik heb wel een vermoeden. Ik vermoed dat de afstand tussen fictie en doorleefde werkelijkheid toch te groot is en dat geen enkele roman je echt inzicht verschaft in de angst, pijn, verdriet en allerlei andere intense gevoelens die je bij dramatische gebeurtenissen kunt ervaren. Je kunt het je na lezing wellicht voorstellen, zoals ik dat als schrijver kon, maar je iets voorstellen of het daadwerkelijk doorleven, – dat zijn twee verschillende dingen. De roman gaf mij, zoals ik eerder zei, wel een bepaalde vorm van troost. Misschien is dat in eerste instantie ook waarnaar we in verhalen op zoek gaan, bewust of onbewust. Literatuur kan troosten omdat je herkenning of juist ontkenning vindt in personages, litera-

tuur kan troosten omdat je even verdwijnt uit de werkelijkheid, literatuur kan troosten – en dat is misschien het belangrijkste – omdat het in zichzelf een bepaalde schoonheid heeft. Naast de troost biedt literatuur de mogelijkheid met elkaar van gedachten te wisselen over het menselijk handelen. Als lezers deel je immers een ervaring, weliswaar voor iedereen weer uniek omdat hetgeen we lezen afhangt van het referentiekader waarmee we lezen, maar die gedeelde ervaring kan aanzetten tot een uitwisseling over de wijze waarop je als lezer het verhaal hebt geïnterpreteerd. Welke overwegingen had een personage bij zijn handelingen? En wat vonden we daar zelf van? En wat vertelt ons dat over de wereld waarin we ons begeven en niet in de laatste plaats over onszelf? Door onszelf vragen te stellen over het verhaal en daarover met elkaar van gedachten te wisselen kan literatuur een nieuw perspectief op de werkelijkheid genereren waardoor we anders reflecteren op ons menselijk handelen.

Het feit dat de wereld van de literatuur daadwerkelijk mijn werkelijkheid binnentrad is een facet van mijn leven als schrijfster waar ik nog geen betekenis aan heb kunnen geven. Lange tijd wilde ik zelfs niet over de roman spreken of schrijven omdat ik bang was dat hoe meer ik hem in mijn leven zou betrekken, hoe groter de kans zou zijn dat het verhaal zich werkelijk in al zijn details zou manifesteren. Toch blijken schrijvers, zo ontdekte ik het afgelopen jaar, regelmatig in hun persoonlijke leven geconfronteerd te worden met thema's uit hun roman. Sommigen nog frappanter dan in mijn geval. Blijkbaar is het dus niet zo bijzonder wat mij overkwam, alleen men spreekt er niet over. Misschien is het ook niet de bedoeling daarover te spreken. Toch kan ik het niet helemaal laten. Want is het terecht dat er niet over gesproken wordt? Zijn we bang het mysterie te onthullen waaruit het schrijverschap voortkomt? En waarom bestaat die angst dan? En waarvoor zijn we bang? Bang dat bij de onthulling de magie van het

schrijven verdwijnt? Ik heb vooralsnog geen antwoorden. In ieder geval moet ik noodgedwongen constateren dat de grenzen tussen fictie en werkelijkheid diffuser zijn dan ik ooit dacht. Ik sta met het ene been in de werkelijkheid en met het andere in de fictie. Wie welk been vooruit zet, is niet altijd even helder.

Misschien, misschien geldt dat ook wel voor de lezer. De werkelijkheid van een roman kan de gedachtewereld van de lezer binnentreden op zo'n manier dat het zijn kijk op de wereld voorgoed verandert. Literatuur is geen oefening op het droge, het bereidt ons niet voor op hoe je je mogelijk-kerwijs zou kunnen gedragen, daarvoor staat het te ver af van de doorleefde werkelijkheid, maar het zet wel aan tot reflectie op het handelen. De fictie creëert ruimte voor nieuwe gedachten, nieuwe inzichten, voor een ander perspectief op de beleefde werkelijkheid. En zo kan, en het is ook precies die taak waarvoor ik mij als schrijver gesteld zie, literatuur bijdragen aan de betekenisgeving van de wereld om ons heen. Want zonder betekenisgeving komen we niet tot een zinvol leven. Het is de taak van de literatuur ofwel van de verhalenvertellers om de werkelijkheid betekenis te geven zodat we met elkaar in gesprek kunnen treden over hetgeen we waardevol en van belang achten in het menselijk handelen.

Tot slot: een ander woord voor 'moord uit liefde' vond ik niet. Wel dit:

'Moord is andersom voor droom', fluistert Sara.

'Wat zeg je?' Mark draait zich om.

'Ik zei dat als je moord in omgekeerde richting spelt er droom staat.'

'Ja.'

'Dat heeft zo zijn reden.'

'Misschien. Saar... ik ga douchen.'

‘We hebben haar verdroomd, Mark. We hebben haar teruggebracht naar wat ze ooit was. Een droom.’²

NOTEN

- 1 Zie voor Plato’s kritiek op de dichters de bijdrage van Rudi te Velde, elders in deze bundel.
- 2 Fragment uit de roman *Kindengel*, Amsterdam 2007, Querido.